

STANISŁAW MICZULSKI

PROBLEMATYKA UZDROWISKOWA REGIONU

Mając na względzie wartości uzdrowiskowe południowo-wschodniej części Sądecczyzny przedstawiono zagrożenia cywilizacyjne oraz działania przygotowania tego regionu do nadrzędnej funkcji, jaką jest lecznictwo balneologiczne.

Region uzdrowiskowy rozciągający się od Żegiestowa do Tylicza składa się ze skupienia dolin nieprzelotowych, rozczłonkowanych zalesionymi pasmami i masywami górskimi, częściowo zasiedlonych zabudową wiejską lub miejską (dwie doliny posiadają gęstą zabudowę miejsko-uzdrowiskową, sześć jest nie urządzonych).

Doliny mają przeważnie charakter obszernych kotlin o wąskich ujściach do głównych w tym regionie dolin Popradu i Muszynki. Dzięki temu są odcięte od hałasów i spalin popradzkiego szlaku komunikacyjnego. Doliny posiadają dobre nasłonecznienie (spadki na SW, S i SE), dużo zieleni i bieżącą wodę rzeczną. Charakter gospodarki jest rolniczo-hodowlany i leśny. Liczne źródła mineralne i doskonałe walory przyrodnicze regionu wyznaczają mu rolę głównie leczniczo-uzdrowiskową, a w drugim rzędzie wypoczynkową i turystyczną [2].

Taka ocena funkcji regionu opiera się na podstawowym, obiektywnym fakcie występowania najbogatszych w Polsce zasobów wód mineralnych o zróżnicowanym składzie chemicznym dającym pełny wachlarz możliwości terapeutycznych.

Strefa wód mineralnych — szczaw żelazistych, zbadana przez geologów, rozciąga się wzdłuż prawego brzegu Popradu (od okolic Piwnicznej) poprzez Wierchomlę, Żegiestów, Szczawnik, Muszynę, skręcając na Jastrzębik, Krynicę, Tylicz i Wysową. Wodom tym towarzyszą bogate złoża CO_2 , mające również zastosowanie balneologiczne (suche kąpiele) oraz do produkcji butelkowanych wód mineralnych [4].

Ten niewielki skrawek Sądecczyzny, nasycony złożami cennych wód mineralnych, jest nieproporcjonalnie mały w stosunku do obszaru rekreacyjnego województwa nowosądeckiego, a tym bardziej w porównaniu do obszaru całego kraju. Z całym więc naciskiem trzeba podkreślić oczywisty fakt, że właśnie wody mineralne powinny decydować o naczelnej leczniczo-uzdrowiskowej funkcji regionu. Ten obiektywny postulat jest wyznaczony ważnym interesem ochrony zdrowia ludzi pracy z całej Polski, którzy mogą tu znaleźć odpowiednie warunki leczenia. Stąd też ani wczasy, ani turystyka nie mogą w regionie uzdrowiskowym mieć pierwszeństwa i nie mogą się tu nadmiernie rozrastać. Źródeł mineralnych bowiem nie można przenieść, natomiast można i trzeba przenieść z regionu nadmiar usług czasowych i turystycznych [5].

Jeśli region uzdrowiskowy ma się rozwijać, a tym samym zagęszczać do dopuszczalnych granic, to nie może mieć w tym znaczącego udziału wczasowicz i turysta. Jest dla nich miejsce w innych częściach Karpat, Sudetów i innych atrakcyjnych rejonach Polski, a nie na skrawku Sądecczyzny przeznaczonym przez przyrodę dla potrzebujących leczenia [2]. Taki jest interes ogólnospołeczny. Wszelki bowiem dopływ ludzi nie idący po linii podstawowej funkcji regionu niepotrzebnie wzmacnia wpływ różnych dodatkowych czynników, jak konieczność budowy nowych mieszkań, rozwoju usług, zaopatrzenia, komunikacji, zużycia wody itp. W interesie więc zdrowia ludzi pracy z całej Polski właściwy profil regionu uzdrowiskowego winien być z całą konsekwencją zachowany.

Ze względu na potencjalnie wielką przyszłość regionu, przy tylko częściowym obecnie zagospodarowaniu uzdrowiskowym, nasuwa się ważny postulat zabezpieczenia regionu od cywilizacyjnych zagrożeń. Są one następujące:

- nieliczenie się w niektórych decyzjach z podstawową funkcją regionu,
- groźba stopniowego przeładowania regionu ze szkodą dla jego walorów naturalnych i funkcji,
- zabudowa często nieplanowa, nie dostosowana do regionu, wadliwe lokalizacje, nieudana architektura niszcząca krajobraz i naturalne piękno gór,
- urbanizacja i wzrost motoryzacji,
- hałas,
- zanieczyszczenie powietrza i wód rzecznych,
- dewastacja krajobrazu.

Przygotowanie regionu do jego nadrzędnej funkcji wymaga różnych działań. Ważną sprawą jest m.in. dokończenie badań nad zasobami wód mineralnych według ich rodzajów i wydajności.

Planowanie przestrzenne źródeł, architektoniczne, komunikacyjne powinno objąć kompleksowo cały region i uwzględnić jego pełną i złożoną

problematykę. Regionu nie należy urbanizować, natomiast należałoby zachować typy dawnej zabytkowej zabudowy miejskiej i wiejskiej. Obok tworzenia nowych uzdrowisk potrzebne byłoby zorganizowanie ciągu wsi letniskowych poza strefą wód mineralnych.

Obecnie do tych zagadnień trzeba podchodzić inaczej niż dawniej. Mamy bowiem w kraju poważnie rozwinięty przemysł i przeszło połowa ludności mieszka w miastach. Zapotrzebowanie społeczne na ośrodki uzdrowiskowe i regiony wypoczynkowe posiadające dobre walory przyrodnicze staje się sprawą o bardzo dużym znaczeniu. Problemy urządzania trzeba więc traktować z wielką uwagą jako stanowiące złożony zespół zagadnień wchodzących w zakres działania wielu specjalistów.

W regionie są urządzone (raczej zabudowane) tylko doliny Muszyny, Krynicy i częściowo Tylicza. Pozostałe doliny — potencjalne uzdrowiska — są nie urządzone i właściwie nie zabudowane. Jest więc nad czym się zastanowić, bo dziś można wiele dobrze zaplanować i mądrze zagospodarować lub wiele popsuć na daleką przyszłość. Lepiej też jest wycofać się z ewentualnych, nie dość wnikliwie nakreślonych koncepcji i lepiej stracić określone sumy na sporządzone już dokumentacje inwestycyjne niż realizować przedsięwzięcia urządzania przestrzennego mające w sobie jakieś braki i wady, które w konsekwencji dawałyby stałe, czyli większe straty materialne i społeczne [5].

W regionie muszyńskim nie powinien dominować typ doliny Krynicy o zabudowie miejskiej. W zakresie urządzania i inwestowania regionu należy stosować wyjątkowo, inne kryteria, różne od stosowanych w innych regionach kraju.

Należy określić granice chłonności regionu ze względu na konieczność zachowania jego walorów naturalnych i krajobrazowych. Nadmiar przybyszów spowoduje wręcz unicestwienie warunków leczenia i wypoczynku. Typowym przykładem przeładowanego ośrodka jest np. Zakopane. Jeżeli przepływ turystów zwiedzających Zamek Wawelski zredukowano z 5000 dziennie do 1600, to z rozsądnej konieczności ratowania zabytku. Podobnie jest z regionem, gdzie nadmiar ludzi w dalszych konsekwencjach spowoduje nieodwracalne szkody w jego podstawowych wartościach. Nieracjonalne są więc argumenty, że każdy wielki zakład pracy musi mieć swój dom wczasowy w regionie uzdrowiskowym, może natomiast i powinien zapewniać w nim miejsca sanatoryjne dla swych pracowników.

W ostatnich latach prasa podała informacje o odkryciu nowych złóż wód mineralnych i ciepłych solanek (Pomorze, Mazury, Kujawy, Ziemia Lubuska, Śląsk, Tatry itd.). Jest to korzystne tło dla planowania granicy chłonności regionu, gdyż na terenie kraju powstaną nowe ośrodki lecznictwa uzdrowiskowego.

Przewidzianą w kompleksie żegięstowskim strefę ciszy należałoby roz-

ciągnąć na doliny Milika, Szczawnika — Złockiego i Jastrzębika, które będą miały w przyszłości mniejszy ruch samochodowy ze względu na nieprzelotowość dolin oraz ich odsunięcie od szlaku drogowego w dolinie Popradu i transportu PKP. Są to doliny w zasadzie nie zabudowane, które można w przyszłym urządzaniu dostosować do ich właściwych funkcji w strefie ciszy. Nie projektować tu szos o dużej przelotowości, tylko obliczone na ruch lokalny. Strefy ciszy wiązałyby się tu bezpośrednio z parkiem krajobrazowym pasma jaworzyńskiego. Nie należałoby budować tu drogi stokowej pod pasmem Jaworzyny (od Wierchomli przez Szczawnik — Złockie do Jastrzębika), która odcinałaby strefę sanatoryjną od parku krajobrazowego, przekreślając tym samym istnienie strefy ciszy.

Zagospodarowanie regionu w zakresie wczasów i turystyki należy rozwijać w rozsądnych granicach, stosując je do zasady 2 i 3 miejsca w funkcji regionu.

Dolinę Popradu od Leluchowa do Rýtra w porozumieniu ze Słowacją należałoby objąć ochroną krajobrazu.

W Muszynie przy przyszłej przebudowie węzła kolejowego i drogowego przy Górze Zamkowej należałoby wykluczyć stawianie wiaduktów drogowych ponad torami PKP, które stanowiłyby dysharmonię w krajobrazie miasta u zbiegu dolin Muszynki i Popradu.

Przy rozważaniu problematyki Muszyny i całego regionu uzdrowiskowego nie można zapominać o tym, że znajduje się on na terenie Sądeczyny, w której przed ostatnim podziałem administracyjnym realizowano słynny „eksperyment sądecki”. Polegał on między innymi na utrzymaniu i dalszym rozwijaniu społecznej i gospodarczej inicjatywy oraz aktywności wszystkich ośrodków miejskich i wiejskich byłego powiatu nowosądeckiego. Eksperyment spotkał się z szeroką akceptacją opinii społecznej w kraju oraz z pełnym poparciem władz centralnych.

Na obszarze rozwijającego się regionu uzdrowiskowego tradycje eksperymentu są żywe, a jego założenia przy urządzaniu regionu są nadal aktualne i potrzebne. Do nich to trzeba nawiązywać także przy traktowaniu spraw sąsiedzkich Krynicy i Muszyny. Można tu między innymi wskazać kwestię „sypialni” krynickiej, która miała być zlokalizowana w Muszynie. Projekt nie był trafny, gdyż Muszyna odczuwa niedostatek terenów na budownictwo dla jej własnych, stałych mieszkańców.

Znane są wielkie dochody, jakie Krynica uzyskuje z całej działalności zdrojowej i z eksploatacji swoich wód mineralnych. W ich świetle eksploatacja w Muszynie wód mineralnych butelkowanych przez krynicką spółdzielnię „Postęp” jest chyba nieporozumieniem. Muszyna powinna być siedzibą Zarządu Zdrojowiska, osobnego dla kompleksu uzdrowisk: Muszyna — Szczawnik — Złockie. Są one bowiem położone w węzłowym miejscu doliny Popradu, w wielkiej kotlinie składającej się z cztero-

członowej doliny Muszyny i połączonej z nią dużej niecki Szczawnika—Złockiego.

Wzorem gospodarczego „eksperymentu sądeckiego” w obecnych warunkach terenowo-administracyjnych i w specyficznej funkcji rekreacyjnej województwa nowosądeckiego należałoby ulepszyć oraz zintensyfikować gospodarkę uzdrowiskową.

Polegałoby to na podniesieniu zdrojowisk do rangi wysokowartościowych ośrodków lecznictwa balneologicznego przez usunięcie z nich cywilizacyjnego natłoku wielkomiejskiego, natłoku wczasowiczów i turystów. Ułatwiłoby to rozwój usług leczniczych, czyli wzmożenie doniosłej roli uzdrowisk.

Treścią takiej racjonalnej gospodarki byłyby:

- specjalizacja uzdrowisk nie tylko terapeutyczna, ale przede wszystkim podstawowa pod hasłem „zdrojowisko dla potrzebujących leczenia”,

- stwarzanie w zdrojowiskach warunków sprzyjających leczeniu (ograniczenie motoryzacji, cisza, wyeliminowanie z gastronomii ogólnej napojów alkoholowych, likwidacja hałaśliwych lokali rozrywkowych, usuwanie ze zdrojowiska elementów zakłócających spokój i porządek publiczny itp.),

- skuteczna ochrona środowiska przyrodniczego w rejonach zdrojowisk i występowania złóż wód mineralnych oparta na naukowych wytycznych oraz zachowanie w pełni walorów przyrody i krajobrazu,

- stosowanie specyficznych, odpowiednich kryteriów do urządzania, rozwoju i ulepszania zdrojowisk i rejonów zdrojowych [4].

Leśną gospodarkę eksploatacyjną w regionie (pozyskanie drewna) należy ograniczyć do minimum. Lasy zabezpieczają egzystencję i wydajność źródeł mineralnych, utrzymują mikroklimat regionu, regenerują powietrze, tworzą walory krajobrazowe — zasługują na daleko idącą ochronę i nienaruszalność.

Trójkąt terenu: Muszyna — Leluchów — Muszynka powinien wejść w skład parku krajobrazowego. Park krajobrazowy powinien obejmować całą dolinę Popradu. W sąsiedztwie linii kolejowej Powroźnik—Krynica pożyteczny byłby pas zadrzewień, jednakże nie zasłaniający widoku do liny z okien pociągu [2].

Wody rzek muszą być zdatne do kąpieli oraz zarybione. Pomiedzy Andrzejówką a Milikiem należałoby utworzyć centralną oczyszczalnię ścieków doprowadzonych z wszystkich wyżej położonych dolin. W poszczególnych dolinach można by zlokalizować wstępne urządzenia osadnikowe, całkowicie zaś płynne ścieki byłyby przekazywane rurociągami do ujścia doliny Milika. Dopiero tam oczyszczone ścieki zetknęłyby się z wodami Popradu.

Ważność czystych wód rzecznych w regionie uzdrowiskowym jest szczególnie z trzech względów:

— występujące w dolinach i korytach rzek otwarte i ukryte ujścia wód mineralnych i gazu CO_2 zasilają wody rzeczne swymi składnikami, które wchłaniane są wprost przez skórę do organizmu kąpiącego się człowieka. Wartość leczenia kąpielami rzecznymi w regionie była znana już w XIX w., kiedy w Żegiestowie specjalnie zastosowano zabiegowe kąpiele popradzkie,

— przyjezdni ludzie z całej Polski są pozbawieni z reguły kąpeli rzecznych u siebie, region zaś dysponuje szeregiem rzek o górskiej (niegdys czystej) wodzie,

— zanieczyszczone ściekami wody rzeczne oddziałują bardzo niekorzystnie na skład chemiczny słodkich wód głębinnych, które są przetwarzane przez procesy geochemiczne na wody mineralne.

Tutaj również ujemnie oddziałują: niedostateczna kanalizacja (szamba zatruwające teren), chemiczne nawożenie pól i łąk, środki owadobójcze rozpylane w lasach itp. Stąd chemizacja rolnictwa i leśnictwa powinna być odpowiednio zredukowana i kontrolowana, kanalizacja zaś generalnie i prawidłowo rozbudowana w całym regionie uzdrowiskowym.

Na rzekach regionu nie powinno się tworzyć retencji energetycznej; rzek i potoków nie należy ujmować w betonowe rynny. Regulację i budowę progów kaskadowych powinno się prowadzić jak najbardziej zbliżoną do naturalnych warunków koryta i doliny rzeki (nie tak jak na Łomniczance, Wierchomlance i Szczawniku).

Elektryfikacja linii PKP, gazyfikacja regionu i pewne ograniczenia motoryzacyjne zapewniłyby większą czystość powietrza. Gazyfikację należałoby przeprowadzić na nowych podstawach, generalnie w myśl docelowej zasady: do regionu nie dowozić węgla — głównego źródła dwutlenku siarki. Można by pomyśleć o dużych układach ciepłowniczych, gdzie tylko ich rozruch do wysokiej temperatury jest prowadzony na koksie lub ropie, dalszy zaś bieg na prądzie elektrycznym.

Zabytki budownictwa miejskiego i wiejskiego stanowiące cenną substancję należy chronić, ważna jest też opieka nad twórcami ludowymi i ich sztuką — jako elementami oryginalności i atrakcyjności regionu.

Zabytkowy dworek, znajdujący się u podnóża Góry Zamkowej w Muszynie, należałoby przeznaczyć na siedzibę Muzeum regionu. Będzie to potrzebny i pożyteczny ośrodek kultury. Ulica Kościelna w Muszynie jako oryginalny zabytkowy ciąg dawnego budownictwa miejskiego winna być wzięta w szczególną opiekę wojewódzkich władz konserwatorskich i miejskich, które wspólnie z właścicielami zabytkowych domów mogłyby rozwiązać złożony problem konserwacji, użytkowania i remontów tych budynków. Stare budownictwo zdrojowe w Krynicy i Żegiestowie również powinno być potraktowane po linii najwłaściwszej formy konserwacji i użytkowania.

Nowe budownictwo w regionie powinno otrzymać do dyspozycji katalog typów domów odpowiednich dla regionu, zamiast zaśmiecać osiedla i krajobraz standardowymi, bezstylowymi pudłami [5].

Instytut Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN, Kraków

LITERATURA

- [1] Jarosz W., *Krajobrazy Polski i ich pierwotne fragmenty*, Warszawa 1976.
- [2] Kulig L., Smólski S., *Lasy uzdrowiskowe*, Zesz. Probl. Post. Nauk Roln., 37, 1962.
- [3] Ostrowicka H., *Wody mineralne doliny Popradu na tle budowy geologicznej i perspektywy ich wykorzystania*, Probl. Uzdr., 7, 1975.
- [4] *Uzdrowiska polskie. Informator*, Warszawa 1973.
- [5] Wzorek Z., *Problematyka inwestycji a zagospodarowanie przestrzenne stref rekreacyjnych terenów górskich*, Przegl. Budowl., 7—8, 1969.

Stanisław Miczulski

HEALTH-RESORT PROBLEMS OF THE REGION

Summary

The zone of the health resort region situated on the right banks of rivers Poprad and Muszynka ranges between Żegiestów and Tylicz. The region counts on considerable resources of mineral waters (iron-bearing bicarbonate waters), on CO₂ exhalations as well as rich natural values — such as forests, mountains, rivers, and a favourable microclimate. These conditions determine the principal function of the region i.e. balneological medical service. Recreation and tourism should have less importance. The region is composed of many mountain valleys, non-transitory, allowing to form zones of quiet. The need of balneological medical service in Poland is very large at present. Therefore this small nook of the country should become the object of special care and be properly arranged (only the valleys of Krynica and Muszyna are covered by buildings). The civilizational perils to the region grow more and more, and result from an insufficient

appreciation of its basic function. It is indispensable to realise the following postulates: a) no town development in the region, new buildings for health services and dwellings must be adapted to the natural environment; b) the capacity of the region cannot be exceeded; c) the forests must be specially protected and the cutting of timber restricted; d) correct canalization should ensure the purity of river water; e) a fuller use of electricity and gas in the region as well as motor traffic restrictions should ensure the purity of air; f) solicitude for a correct contemporary building trade should be connected with an efficient protection of the remnants of the original architecture of the region.

Institute of History of Science, Education, and Technology, Polish Academy of Sciences, Kraków

Станислав Мичульски

КУРОРТНАЯ ПРОБЛЕМАТИКА РЕГИОНА

Резюме

Пояс курортного района, располагающийся вдоль правой стороны рек Попрада и Мушинки, идет от Жегестова до Тылича. Регион базируется на богатых месторождениях минеральных вод кисло-железистых, на выделениях углекислого газа, а также на таких природных богатствах, как: горы, леса, реки и благоприятный микроклимат. Условия эти обуславливают главную функцию региона — бальнеологическое лечение. Отдых и туризм должны находиться на более отдаленных местах. Регион складывается с множества горных долин, закрытых, пригодных для образования в них зон тишины. Потребности в бальнеологическом лечении сегодня в Польше огромны. Поэтому этот маленький уголок страны должен быть предметом особенной заботы, должен быть правильно оборудован (застроены сейчас только долины Крыницы и Мушины). Цивилизационные опасности для региона, все более нарастающие, следуют также и из недооценки его основной функции. Необходима поэтому реализация соответствующих постулатов. Следует запретить урбанизацию региона, новое курортное и жилищное строительство должно соответствовать характеру природной среды. Вместительность региона, способность вместить определенное количество населения не должна быть преувеличена. Леса следует охватить особенной заботой и уменьшить вырубку деревьев. Строительство правильной канализации должно обеспечить чистоту речных вод. Более полная электрификация и газификация региона, а также ограничение моторизации обуславливает чистоту воздуха. Забота о правильном сегодняшнем строительстве должна быть соединена с охранительной охраной памятников давнего оригинального строительства в регионе.

Институт Истории Науки, Просвещения и Техники ПАН, Краков